

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՏԵՔՍՏ

ՀԱՄԼԵՏ ՍԻՄՈՆՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Մարդկության պատմության ընթացքը ցույց է տալիս, որ պատմական հիշողությանն ապավինելը սերունդների ինքնության շարունակականության հիմնական նախապայմաններից է, քանի որ այն ապահովում է անցյալի հետ ներկայի կապն ու շարունակականությունը՝ միաժամանակ կարևոր նշանակություն ձեռք բերելով նաև ապագայի խոսույթում: Պատմական հիշողության միջոցով ծանոթանում ենք նախնիների կյանքի կազմակերպման մշակույթին, որի մեջ ամփոփած են սերունդների նույնականացման համար անհրաժեշտ սոցիոմշակութային կոդերը՝ ավանդույթներն ու սովորույթները, կարծրատիպերն ու նախապաշարմունքները, միջերդ, ծեսերը, արգելանքները և այլն: Կյանքի կազմակերպման յուրաքանչյուր մշակույթ հիմնված է պատմական հիշողության վրա և դրա միջոցով նոր սերնդին է փոխանցում նույնականության համար առանցքային նշանակություն ունեցող արժեքավարքաբանական մի շարք առանձնահատկություններ: Հանգամանք, ինչից հետևում է, որ գործող կյանքի մշակույթի մեջ ներառվելով՝ մարդն ամեն անգամ կանգնում է երկրնտրանքի առաջ և պարտավոր է որոշել, թե կհետևի վարքագծի այն կանոններին ու սոցիոմշակութային այն նորմերին, որոնք հատուկ են անցյալի կյանքի կազմակերպման մշակույթին, թե կխմբագրի ու կարդիականացնի դրանց սոցիոմշակութային համատեքստը:

Վերոնշյալ իրողություններից ելնելով՝ հոդվածում պատմական հիշողությունը ներկայացվում է իբրև սերունդների ինքնության շարունակականության համար առանցքային նշանակություն ունեցող նախապայման, իբրև անցյալի ինքնութենական արժեքներին հավատարիմ մնալու, սակայն միևնույն ժամանակ դրանք վերանայելու և վերաարժևորելու յուրօրինակ համատեքստ:

Բանալի բառեր – պատմական հիշողություն, սերունդներ, անցյալ, կյանքի մշակույթ, գոյաբանական նախազիծ, ինքնություն, սոցիալական դիմակ, անցյալի վերակառուցում

* **Համլետ Սիմոնյան** – ԵՊՀ սոցիալական փիլիսոփայության, բարոյագիտության և գեղագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

Гамлет Симонян – аспирант кафедры социальной философии, этики и эстетики ЕГУ

Hamlet Simonyan – PhD Student at YSU Chair of Social Philosophy, Ethics and Aesthetics

Էլ. փոստ՝ hamlet.simonyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6788-4187>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 03.10.2024

Գրախոսվել է՝ 07.10.2024

Հաստատվել է՝ 15.11.2024

© The Author(s) 2024

Մարդկային համակեցության կազմակերպման, սերունդների սոցիոմշակության լայն կյանքի կանոնակարգման, ինչպես նաև ինքնության շարունակականությանն ուղղված գործընթացներում մեծ կարևորություն է տրվում անցյալի ժառանգության պահպանմանը: Վերջինս յուրաքանչյուր նոր սերնդի հնարավորություն է տալիս ձևավորելու իր ինքնությունը՝ ինչ-որ չափով հիմնվելով նախորդ սերունդներից փոխանցվող կենսափորձի, արժեքների և պատմական հիշողության վրա: Ընդ որ անցյալի հարուստ բովանդակության հետ կապը համապատասխան միջավայր է ստեղծում նույնականանալու և յուրայինի կարգավիճակ ձեռք բերելու համար: Անցյալի ժառանգության պահպանումը և փոխանցումը կարևոր են սերունդների միջև գոյաբանական կապն ամրապնդելու առումով, քանի որ այն ապահովում է միասնականության զգացում և խթանում է շարունակական զարգացման այնպիսի կյանքի մշակույթ, որը թեև գոյություն ունի «այստեղ և հիմա», սակայն «հարգում է» անցյալը և պատրաստ է արձագանքելու ապագայի մարտահրավերներին:

Սերունդների կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման մշակույթի առանձնահատկություններին անդրադառնալիս անցյալի, ներկայի և ապագայի շուրջը հյուսվող հարցերն ու դրանցից բխող խնդիրներն ավելի ակնառու են դառնում, քանի որ մի կողմից «այնտեղ և այն ժամանակ» գործող կյանքի մշակույթը շարունակում է ինչ-որ կերպ ազդել ներկայում ձևավորվող կյանքի մշակույթի վրա (անցյալը ձևավորում է ներկայի մասին մեր այսօրվա պատկերացումները), սակայն մյուս կողմից ներկան վերափոխում է անցյալը՝ այն հարմարեցնելով իր պահանջներին: Այս իմաստով կարելի է ասել, որ անցյալն առմիշտ դրոշմված է ներկայում, և դրան կենսական ուժ տվողը հենց պատմական հիշողությունն է: Իսկապես, ինչպես նկատում է Ռիկյորը, անցյալին անդրադառնալու մեր ունեցած միակ միջոցը հիշողությունն է, և հիշողությունից բացի՝ մարդկությունը չունի որևէ այլ ռեսուրս՝ իմաստավորելու այն, ինչ տեղի է ունեցել անցյալում¹:

Մարդկության պատմությունն ուսումնասիրելիս պարզ է դառնում, որ պատմական հիշողության միջոցով անցյալի ժառանգության պահպանումը ոչ միայն սոցիալական համակարգերի կայունության, այլև ապագա սերունդների ինքնության և արժեքների շարունակականության կարևոր նախապայման է: Պատմական հիշողությունը կապ է ստեղծում անցյալի և ներկայի միջև և հնարավորություն է տալիս հասկանալու և փոխանցելու այն, ինչը ձևավորում է սոցիալական համակարգերի մշակութային ու բարոյական հիմքերը:

Պատմական հիշողությանը վերաբերող ուսումնասիրություններն այսօր ուշադրություն են դարձնում այն հարցերին, թե ինչպես և ինչքանով են անցյալի

¹ Sté u Ricoeur P., Memory, History, Forgetting, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2004, էջ 21:

իրադարձություններն արտացոլվում ներկայում, և ինչպես են ներկայի հանգամանքներն ազդում անցյալում տեղի ունեցած իրադարձություններին տրվող մեր մեկնաբանությունների ու գնահատականների վրա: Մերունդների փոխհարաբերությունների տեսանկյունից այս հարցերը կարելի է վերաձևակերպել հետևյալ կերպ. ինչպե՞ս են սերունդները հիշում անցյալն ու վերաիմաստավորում անցյալի կյանքի մշակույթը՝ իրարից տարբերվող սոցիալական, մշակութային և քաղաքական պայմաններում, և ինչպե՞ս է պատմական հիշողությունը նպաստում սերունդների ինքնության շարունակականությանը:

Ճիշտ է, մերօրյա մարդն ապրում է «այստեղ և հիմա», բայց նրա կյանքի պատմությունն անցյալի հետ շարունակական կապի ու երկխոսության, ինչպես նաև ապագայի որոշակի տեսլական հետապնդող գոյաբանական նախագիծ է: «...Մենք ընտրում ենք մեր անցյալն այնպես, ինչպես ընտրում ենք մեր ապագան»², - գրում է Հայդեն Ուայթը: Եվ իրոք, ընտրելով անցյալը՝ մենք ներգրավվում ենք հիշողության վավերագրման գործընթացի մեջ, որը բնույթով ընտրողական է: Տեղին է ասված, որ հիշողությունն ավելին է, քան պարզապես տեղեկատվության պասիվ պահպանում. այն ընտրողական և մեկնողական գործընթաց է³: Սա նշանակում է, որ մենք ոչ թե պարզապես հիշում ենք անցյալում տեղի ունեցած բոլոր իրադարձությունները, այլ առաջնահերթություն ենք տալիս որոշ փորձառությունների, արժեքների և մեկնաբանությունների մյուսների նկատմամբ՝ ձևավորելով այն, ինչ հիշվում է, և այն, թե ինչպես է այն հասկացվում: Այլ կերպ ասած՝ մենք ենք որոշում՝ որ կողմերն ընդգծել, որոնք՝ բաց թողնել կամ նույնիսկ ստորադասել: «Ես ձեզ ասացի ճշմարտությունը...հիշողության ճշմարտությունը. այն ընտրում է, ոչնչացնում, վերափոխում, չափազանցնում, նվազեցնում, փառաբանում կամ վատաբանում, սակայն ի վերջո ստեղծում է իր իսկ իրականությունը...»⁴: Օրինակ՝ միևնույն պատմական իրադարձությունը մի սերնդի կողմից կարող է հիշվել որպես ազգային հպարտության դրվագ, իսկ մյուսի կողմից՝ որպես անկումների ժամանակաշրջան: Յուրաքանչյուր սերունդ, հետևաբար, ընտրում է անցյալի իմաստավորման այն տարբերակը, որը համահունչ է իր արժեքներին, քաղաքական նպատակներին կամ սոցիալական մտահոգություններին: Խոսքը, սակայն, ոչ միայն պատմականորեն դրական գնահատական ու հետևանքներ ունեցող իրադարձությունների, այլև բացասական, ապակառուցողական ու տրավմատիկ իրողությունների մասին է, ինչպիսիք են, օրինակ, ցեղասպանությունները, պատերազմները և այլն: Այս առնչությամբ, օրինակ, հայ երիտասարդ սերնդի համար, ի տարբերություն իրենց ծնողների, որոնց հիշողություններում Խորհրդային Միության ժամանակաշրջանը որոշ չափով կապված է որո-

² White H., The Burden of History // History and Theory, Vol.5, No.2, 1966, p. 123.

³ Sté u Foster J., Memory: A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford, 2009, էջ 6:

⁴ Рушди С. Дети полуночи, Лимбус Пресс, СПб.-М., 2006, с. 149.

շակի դրական գուգորդումների հետ, այդ շրջափուլը դիտվում է որպես անցյալի մաս, որն ունի հատուկ պատմական կարևորություն, սակայն փոփոխված սոցիոմշակութային համատեքստում չի համապատասխանում ներկայիս սոցիալ-քաղաքական խնդիրներին, արժեքային կողմնորոշումներին: Ավելին, հաճախ Խորհրդային Միության մասին հիշողությունները բացասական երանգավորում են ստանում, քանի որ երիտասարդ սերունդն այն կապում է սահմանափակումների, անձնական ազատությունների ճնշման և քաղաքական բռնաճնշումների հետ: Հետևաբար՝ Խորհրդային Միության տարիները հիմնականում ընկալվում են ոչ թե որպես սոցիալական կայունության կամ հավասարության ժամանակաշրջան, այլ որպես անցյալ, որը խոչընդոտել է ազգային ինքնության և մշակութային զարգացման հնարավորությունները:

Այս համատեքստում պետք է նաև հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ սերունդներին փոխանցվող պատմական հիշողությունը հեղինակավորված է. դրանում ամփոփված են ազգի պատմության ընթացքում հայտնի դարձած հերոս-փրկիչներն ու վերջիններիս նախատիվային վարքը: Ռեկյորի կարծիքով՝ սա ինչ-որ իմաստով պարտադրված և պատմությամբ զինված հիշողություն է, ուստի կարող ենք կռահել, որ սերունդներին պարտադրվող հիշողությունն ու բաժին հասնող էկզիստենցիալ ճակատագիրը ծառայում են պատմության ուշագրավ, ինքնության առումով հիմնարար իրադարձությունների հիշատակությանը⁵: Բիարկե հասկանալի է, որ սերունդների ինքնության ձևավորման ու պահպանման գործընթացներում առանձնահատուկ դեր ու նշանակություն ունի առասպելաբանական բաղադրիչը: Ամեն սերունդ յուրայինի կարգավիճակում հաստատվելու համար յուրացնում և ապավինում է հիշողության միջոցով անցյալից փոխանցված առասպելներին ու պատումներին: Քանի որ առասպելները, էպիկական պատումները, լեգենդները գալիս են դարերի խորքերից և կրում են այդ դարերի կենսակերպի ու մտածելակերպի հետքերը, ապա կարող ենք ասել, որ դրանք լավագույնս արտացոլում են Աստծո, բնության, հասարակության, մարդու, ազգի, պետության և այլ արժեքների ու երևույթների մասին տվյալ ժողովրդի արքեսիպային պատկերացումները: Եվ ուրեմն՝ առասպելական կերպարների, հերոս-դյուցազունների քաջագործությունների, վարքի վերլուծությունը հսկայածավալ տեղեկություն կարող է տալ ոչ միայն նրանց, այլև տվյալ ազգի սոցիոմշակութային յուրահատկությունները որոշ իմաստով հասկանալու ու գնահատելու համար⁶: Սակայն, այս ամենի հետ մեկտեղ, պետք է մտապահել նաև, որ պատմական հիշողության բովանդակությունը կազմող առասպելները, միջերն ու պատումները ոչ միայն նպաստում են սերունդների ինքնության շարունակականությանը, այլև որոշ

⁵ Տե՛ս **Ricoeur P.**, նշվ. աշխ., էջ 85:

⁶ Տե՛ս **Ս. Զաքարյան**, Հայկական էպոսի հերոսների վարքագիծը ազգային ինքնության համատեքստում // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», № 2 (17), 2015, էջ 3:

առումներով կարող են սահմանափակել ինքնության արդիականացման հնարավորությունները: Խնդիրն այն է, որ անցյալի էական մասը կազմող հերոսներն ու գաղափարական առաջնորդները, նրանց վարքային առանձնահատկությունները նոր սերունդների համար կարող են վերածվել դոգմատիկ ու անփոփոխելի խորհրդանիշների, որոնք պարտադրում են պատմական նույնության շարունակությունը՝ արդեն իսկ հնացած և այսօրվա մարդուն խորթ արժեքների ու պատկերացումների տեսքով: Այնպես է ստացվում, որ անցյալի հարցերն ու նախնիների չլուծված խնդիրները ուրվականի պես շարունակում են հետապնդել ներկայի մտածողությանն ու կյանքի մշակույթին՝ խաթարելով նոր սերնդի առաջնացը և խոչընդոտելով գոյաբանական նախագծում կատարվելիք փոփոխությունները: Հիշողության՝ որպես մարդկությանը հետապնդող ֆանտոմի կարգավիճակն ընդգծելու համար Դերիդան, վկայակոչելով շեքսպիրյան հայտնի հերոսի «Ժամանակն իր շավիղից դուրս է սայթաքել» արտահայտությունը, պնդում է, որ ժամանակն ինքնին խեղաթյուրված է. անցյալը, ներկան և ապագան զատորոշված չեն, քանի որ անցյալը երբեք ամբողջությամբ չի անհետանում⁷, ինչը նշանակում է, որ անցյալի չպարզված հանգամանքները շարունակում են ձևավորել ներկան և ազդել ապագայի վրա ևս: Չպարզված հանգամանքներ, չլուծված խնդիրներ, որոնք արտացոլվում են ներկայում՝ որպես նոր սերնդի գոյաբանական նախագծի մի մաս: Ու քանի դեռ վերոնշյալ խնդիրները գոյություն ունեն և արտահայտվում են սերունդների միջև փոխազդեցությունների համատեքստում, կարելի է ենթադրել, որ անցյալով տարվելու հրապուրանքը կշարունակի մնալ անդիմադրելի:

Պարզ է, որ պատմական հիշողությունը սերունդներին փոխանցվում է սոցիալական փոխազդեցությունների միջոցով, քանի որ այն ձևավորվում և պահպանվում է համատեղ փորձառությունների, խորհրդանշանների և արժեքների ընդհանուր դաշտում, որտեղ մարդիկ հիշում և վերաիմաստավորում են անցյալը: Ուսումնասիրողների շրջանում առանձնացվում են հիշողության փոխանցման երկու հիմնական եղանակներ.

- **Ընտանեկան պատմություններ:** Մա հիշողությունների փոխանցման թերևս հիմնական ուղիներից է: Ավագ սերունդները երիտասարդների հետ կիսում են անձնական փորձառությունները, ինչպես նաև իրենց նախնիներից ստացած բանավոր պատմությունները՝ այսպիսով անմիջական կապ ստեղծելով անցյալի հետ: Այս բանավոր պատմությունները մեծամասամբ վերաբերում են ավագների կյանքի նշանակալից իրադարձություններին, որոնք կարող են լինել ինչպես դրական (պատմական հաղթանակներ, տոհմի հաջողություններ, տոնակատարություններ), այնպես էլ բացասական, տրավմատիկ (գաղթ, ցեղասպանություն, պատերազմ): Քանի որ ընտանեկան պատ-

⁷ Տե՛ս **Derrida J.**, Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International, Routledge, New York and London, 1994, էջ 20-27:

մությունները վերաբերում են հիշողություններին, որոնք փոխանցվում են առօրյա մակարդակում սոցիալական փոխազդեցությունների միջոցով, կարող ենք ասել, որ դրանք հաղորդակցական հիշողության (Յ. Ասսման) մի մասն են: Վերջինս, Ասսմանի դիտարկմամբ, ունի ոչ պաշտոնական և ոչ ինստիտուցիոնալացված բնույթ և, որպես կանոն, սահմանափակված է ոչ վաղ անցյալով՝ մոտ երեքից չորս սերունդ⁸: Ի դեպ, հարկ է նշել, որ ընտանեկան պատումների միջոցով փոխանցվող հիշողությունը մեծապես հիմնված է ուժեղ հուզականության և տվյալ խմբի հանդեպ հավատարմության վրա:

• **Մշակութային սիմվոլներ:** Պատմական հիշողությունն անմիջականորեն ներառված է նաև մշակութային արտեֆակտների մեջ, ինչպիսիք են արվեստը, գրականությունը, թատրոնը, երաժշտությունը և այլն: Ճշմարիտ է ասված, որ մշակութային տարրերը առաջարկում են հիշողության ավելի խորհրդանշական ներկայացում, որն էլ վերաբերում է այն ձևին, թե ինչպես են սերունդները հիշում և մեկնաբանում անցյալը ավելի կառուցվածքային և ինստիտուցիոնալ միջոցներով: Ասվածից երևում է, որ ի տարբերություն բանավոր պատմված (հաղորդակցական) հիշողությունների՝ մշակութային սիմվոլների միջոցով փոխանցվող հիշողությունը բնութսով ինստիտուցիոնալ է, քանի որ այն հենվում է համակարգված գործընթացների վրա, որոնք ապահովում են հավաքական գիտելիքների և ինքնության պահպանումն ու փոխանցումը: Հիշողությունն այս իմաստով հեռու է առօրյա փորձից, այն պահպանվում է խորհրդանշների, ծիսակատարությունների և տեքստերի միջոցով⁹:

Վերոնշյալից պարզ է դառնում, որ մեր հիշողությունները մեծապես կախված են սոցիալական այն միջավայրից, որում գտնվում ենք: Մ. Հալբվախսը պատմական հիշողության սոցիալական պայմանավորվածության մասին գրում է. «Շատ ժամանակ, երբ հիշում եմ, ուրիշներն են ինձ դրդում դա անել. նրանց հիշողությունը գալիս է ինձ օգնության, իսկ իմն ապավինում է նրանց հիշողություններին...Իմաստ չունի փնտրել, թե որտեղ են դրանք պահվում՝ իմ ուղեղում, թե իմ գիտակցության ինչ-որ անկյունում, որտեղ միայն ես մուտք ունեմ, քանի որ դրանք վերհիշվում են արտաքին ազդեցությունների ներքո, և այն խմբերը, որոնց անդամն եմ ես, ցանկացած պահի ինձ հնարավորություն են տալիս վերակառուցելու դրանք...»¹⁰: Այս մոտեցումը ենթադրում է, որ մենք հիշում ենք ոչ միայն անձնական փորձառությունների հիման վրա, այլ նաև սոցիալական այն փոխազդեցությունների, որոնք մեզ զինում են խորհրդանշներով ու պատումներով: Փաստորեն, պատմական հիշողության ուսումնասիրություններում նախևառաջ պետք է մտապահել, որ սոցիալական միջավայրն անմիջականորեն ազդում է այն եղանակների վրա, թե ինչպես ենք ներկայում

⁸ Տե՛ս **Assmann J.**, Communicative and Cultural Memory, In Erll A., & Nünning A. (Eds.), Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook, Walter de Gruyter, Berlin, 2008, էջ 109-118:

⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

¹⁰ **Halbwachs M.**, On Collective Memory, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1992, p. 38.

հիշում և գնահատում անցյալը: Հանգամանք, որն արդեն իսկ հուշում է անցյալի փոփոխական լինելու կամ այլ կերպ ասած՝ ներկայի պայմաններին ու պահանջներին հարմարվելու ընդունակության մասին: Եվ այս տեսանկյունից պատմական հիշողությունը հաճախ սահմանվում է որպես անցյալի վերակառուցում (ռեկոնստրուկցիա)՝ ներկայի լույսի ներքո¹¹: Իսկապես, ներկան պետք է վերափոխի և վերակառուցի անցյալը, որովհետև եթե նախկինում պատմական հիշողությունը սերունդների համար ուղղակիորեն ծառայում էր որպես անցյալի կենսափիլիսոփայության, անցյալի կյանքի մշակույթի պասիվ վերարտադրման միջոց, ապա այսօր՝ հետարդի «արագ ժամանակներ»-ում, սերունդների միջև հետզհետե խորացող անջրպետն անցնելու և ինքնության շարունակականության համար պատշաճ պայմաններ ապահովելու համար անհրաժեշտ է պատմական հիշողության որոշակի տարրերի և համակարգերի արդիականացում: Այսպես հիշողությունը կծառայի սերունդների ինչպես «այստեղ և հիմա», այնպես էլ «այնտեղ և հետո» ապրելու գոյաբանական ծրագրերի իրականացմանը:

Այս իմաստով Ջ. Հ. Միդը ևս պնդում է, որ անցյալն անընդհատ վերստեղծվում և վերաձևավորվում է, ավելին, ըստ նրա՝ անցյալն ինքնին ամեննին էլ անցյալ չէ. միայն ներկայի հետ նրա կապն է հիմք դառնում անցյալականության համար: Եվ իրոք, անցյալը, որպես այդպիսին, իմաստալից է դառնում այն ժամանակ, երբ դիտարկվում է ներկայի հետ կապերի ու հարաբերությունների տեսանկյունից, քանի որ հենց ներկայում է, որ կարևորում և մեկնաբանում ենք անցյալի հիշողությունները: Անցյալը, որը կառուցարկվում է այսօրվա մի նոր խնդրի տեսանկյունից, հիմնված է շարունակականությունների վրա, որոնք մենք բացահայտում ենք ներկա իրողություններում, և այդ անցյալը ծառայում է մեզ այնքան ժամանակ, քանի դեռ վաղվա հառնող իրականությունը չի պարտադրում այս ամենը մեկնաբանող մի նոր պատմություն¹²: Անցյալի վերակառուցումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ պատմական հիշողության սուբյեկտը (անհատը, սերունդը և այլն) գիտակցում է անցյալի հնացած ներկայացման անբավարարությունը հետարդի հասարակության առջև ծառացած սոցիոմշակութային, քաղաքական մարտահրավերներին համարժեք պատասխանելու հարցում: Իրավիճակ, որը կարող է հանգեցնել մինչև անգամ սոցիալական փոփոխությունների, իսկ անցումային նման փուլերում ի հայտ կգան «նոր անցյալներ»՝ ներկայի ազդեցությամբ վերակառուցված հիշողություններ՝ օգնելու ձևավորել սերունդների գոյաբանական այնպիսի մի նախագիծ, որտեղ անցյալը, ներկան և ապագան համերաշխ կհամագոյակցեն:

Այս առնչությամբ պետք է նկատել, սակայն, որ մարդը՝ որպես պատմական հիշողության սուբյեկտ, դեռևս չի կարողացել զարգացնել իր առջև դրված

¹¹ Տե՛ս **Halbwachs M.**, նշվ. աշխ., էջ 34:

¹² Տե՛ս **Mead G. H.**, The Nature of the Past, in John Coss (ed.), Essays in Honor of John Dewey, Henry Holt & Co., New York, 1929, էջ 241:

պատմական մարտահրավերներին համապատասխան ռազմավարություն, որը հիմնված կլինի անցյալի հետ կառուցողական երկխոսության, անցյալի վերաբարժանքի, ներկայի խնդիրների ընդունման, ինչպես նաև ապագայի հետանկարային նախագծի կառուցարկման վրա: Այնպես որ, ինչպես կասեր Ֆ. Օրտեգա ի Գասետը, մարդուն տրվել են գործիքներ գոյության ավելի եռանդուն ձևի համար, բայց ոչ մի զգացում՝ իր պատմական պատասխանատվության համար, ժամանակակից առաջընթացի ամբարտավանությունն ու ուժը մոռացության են մատնել սուբյեկտի ոգին, ուստի մարդիկ ոչ մի աղերս չունեն ոգու հետ, և նոր սերունդները պատրաստվում են տիրել աշխարհին, կարծես այն դրախտ է՝ առանց նախկին ոտնահետքերի, առանց ավանդական և բազմաբարդ խնդիրների¹³: Ճիշտ է, հետարդիության համատեքստում սերունդների կյանքը կառուցադրող արժեհամակարգը արմատական վերանայման է ենթարկվում, և ասպարեզ եկող նոր արժեքներն ու նորմերը փոխարինում են հիներին: Համանման փոփոխություններն առիթ են դառնում այն մտայնության արմատացման համար, որ անցյալն այլևս հեռու և օտար մի երկիր է¹⁴, որին մերօրյա մարդը հասանելիություն չունի, այդուհանդերձ պետք է ընդունել, որ անցյալի և ներկայի փոխհարաբերության մասին այսպիսի դիրքորոշումը հղի է սերունդներին անցյալից փոխանցվող արժեքավոր փորձառություններից և դասերից զրկելու ու մանկուրտի վերածելու վտանգներով: Միննույն ժամանակ, մարդկության պատմությունը քանիցս ցույց է տվել, որ անցյալն ապրում է մեր մեջ շատ ավելի ուժեղ, քան մեզ թվում է:

Մարդը, առերեսվելով անցյալի, ներկայի և ապագայի անխուսափելի կապին, կարելի է ասել, դառնում է իր գոյաբանական կարգավիճակը որոշարկող սուբյեկտ: Եթե կենդանիներին ի բնե տրված է գոյաբանական որևէ ծրագիր, որին նրանք հետևում են իրենց կյանքի ընթացքում, ապա մարդը, լինելով սոցիալական էակ, միայն սոցիալականության պայմաններում կարող է ի կատար ածել սեփական գոյաբանական նախագիծը: Այլ բառերով՝ մարդը դատապարտված է իր ուսերին տանելու այն պարտավորությունը, որ ինքը պիտի կառուցի սոցիալականացման իր միջավայրը, կերտի կյանքի մշակույթ, որը կապահովի համագոյակցության հարմար կենսապայմաններ: Այս իմաստով կարելի է ասել, որ մարդկային կյանքի պատմությունը դեպի անկանխատեսելի ապագան ձգվող մի դրամա է, նախնիների կողմից ավանդված մի սցենար, որին ամեն հաջորդ սերունդ ակամա առնչվում է: Թե որքանով է նոր սերունդը հետևում նախնիների աշխարհում գործող էմպիրիկ այս կարգին, այլ հարց է: Մի բան հստակ է. սերունդների կյանքի մշակույթը՝ որպես գոյաբանական սոցիոմշակութային յուրահատուկ նախագիծ, երկատված է: Նախնառաջ քանի որ պատմական հիշողության շնորհիվ անցյալի էմպիրիկ գաղափարախոսությունն ավանդվում է հաջորդ սերունդներին, կարելի է հետևություն անել,

¹³ St' u **Oprera-u-Faccet X.**, Восстание масс. Изд. АСТ, М., 2002, էջ 50-51:

¹⁴ St' u **Lowenthal D.**, The Past is a Foreign Country, Cambridge University Press, New York, 2025, էջ 3-8:

որ պատմական հիշողությունն այս իմաստով սերունդների ինքնության շարունակականության կարևորագույն նախապայմաններից է, որովհետև հենց դրա շնորհիվ ստեղծված համատեքստում են նոր սերունդներն առերեսվում նախնիների կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման մշակույթին՝ համոզմունքների, հավատալիքների, պատումների, ծեսերի, միջերի և ավանդույթների այն օրգանական ամբողջությանը, որի հիման վրա կառուցարկվում և գործառու է մարդկային համակեցությունը: Հետևաբար՝ պատմական հիշողությունը սերունդների ծայտյալ սուբյեկտիվությունն է կամ այն ոճն ու կենսաձևը, որը ամեն հաջորդ սերունդ ձեռք է բերում նախնիների կյանքի մշակույթի հետ հարաբերման միջոցով¹⁵: Այսպես պատմական հիշողության միջոցով պահպանվում է սերունդների շարունակականության և սոցիալական պատկանելության զգացումը: Սերունդների նույնականությունն ամրագրվում է պատմական հիշողության միջոցով: Վերջինս մեխանիզմների այնպիսի համակարգ է, որը հնարավորություն է տալիս տարանջատելու «մենք»-ը «նրանք»-ից, «յուրային»-ը «օտար»-ից: Բանն այն է, որ ամեն նոր սերունդ գոյաբանական իր նախագիծը մշակելիս նախևառաջ ջանում է «յուրային» ներկայանալ և գործել այնպես, ինչպես կանխորոշում է նախնիներից փոխանցված էմպիրիկ գաղափարախոսությունը: Սա անցյալի շնչով կառուցադրված սոցիալական գոյաբանության մի նախագիծ է, որը գործառու է նախնիների կենսափորձով սահմանափակվող և նրանց կենսաշխարհում ծիսականացված արարողակարգերի ու միջականացված պատումների միջոցով: Այդուհանդերձ, ժամանակակից մարդը սոցիալականի շրջանակներում գոյատևման սեփական նախագիծը կառուցարկելիս թեև որոշ չափով առաջնորդվում է պատմական հիշողությամբ և նախնիների գոյաբանական նախագծի շրջանակներում ամրագրված կանոններով, սակայն գոյությունը կազմակերպելու անհատական մակարդակում ինչ-որ առումով օտարվում է՝ հետապնդելու անձնական նպատակներն ու ցանկությունները, որոնք, ներհատուկ լինելով «այստեղ և հիմա» գործող սոցիոմշակութային համատեքստին, այլևս չեն համապատասխանում նախորդ սերունդների «այստեղ և այն ժամանակ» գործող կարգին: Գոյաբանական նմանատիպ նախագծում մշակութամարդաբանական և էկոլոգիստենցիալ կեցության առումով արմատավորված չլինելու հանգամանքը մարդուն զրկում է ինքնաիրացման սոցիալական հնարավորությունից, և ժամանակակից մարդը դեգերում է սոցիոմշակութային փորձի տարբեր շերտերում՝ դրանցից յուրաքանչյուրում իրացնելով իր անձնավորության միայն մի մասը: Հանգամանք, որը նրան վերածում է «միաչափ մարդու» (Հ. Մարկուզե) կամ, ավելի ճիշտ, «մարդու՝ առանց հատկությունների» (Ռ. Մուզիլ)¹⁶:

¹⁵ Տե՛ս **Է. Հարությունյան**, Մարդկային կեցության այլակերպումները. Ինքնության ճգնաժամ, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2023, էջ 34:

¹⁶ **Գ. Ադդոմոյան**, Սոցիոմշակութային փոխակերպումներ և մարդաբանական ճգնաժամ, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2018, էջ 155:

Յուրային համարվելու ապահովությունը ձեռք բերելու, լուսանցքային չդառնալու համար այսօրվա մարդը հանրային կյանքում ստիպված է խաղալ մի դեր, որն իրականում ինքը չէ և չի արտացոլում իր անհատականությունն ընդգծող հատկանիշները, ուստի ստացվում է, որ սոցիալական կեցություն ստեղծելու ու լեգիտիմ անդամ դառնալու համար սուբյեկտն իր անձնականությունը դիմակի տակ թաքցրած սոցիալական գործող է, ով հանդես է գալիս որպես մի կերպար, որը ներկայացնում է իր «ուրիշը»: Այսպիսով՝ սուբյեկտի անձնական շահերն ու ձգտումները ստիպված են լինում գոյաբանական նախագծում ներառվել միայն որպես «ստվերային միկրոնախագիծ»՝ թաքնված սոցիալական դիմակի ներքո, որը տվյալ հասարակությունն ու մշակութային պարտավորություններն են պահանջում կրել:

Սա նշանակում է, որ սոցիալական կեցության մեջ մարդու գոյակերպը երկատված է, որովհետև նա մի կողմից նախնիների գոյաբանական կարգի շրջանակներում խաղում է անցյալի սցենարով իր համար նախասահմանված դերը, սակայն մյուս կողմից ամբողջապես չի նույնականանում և փորձում է ապրել գաղտնի մի կենսակերպով, որն ամենևին էլ չի բխում նախնիների գոյաբանական նախագծի բովանդակությունից: Մարդկային կեցության նման երկատվածությունն իրապես վտանգավոր է, որովհետև այդ իրավիճակում խնդիր է դառնում անձնականի ու սոցիալականի միջև պարզորոշ սահմաններ գծելը: Այն պահից, երբ մարդը ներգրավվում է նախնիների գոյաբանական նախագծի մեջ, սկսվում նպաստում է հանրային կյանքի բեմականացմանը: Մարդուն «վստահվում է» որոշակի սոցիալական դեր, որը ենթադրում է ինչ-ինչ վարքագծային կանոններ, որոնք միտված են որևէ կոնկրետ տարածաժամանակային ուղղվածություն ունեցող սոցիալական ներկայացման բեմադրմանը: Սոցիալական ներկայացումը, ըստ էության, մարդու՝ իր իսկ կյանքը սեփական ցանկություններով անթաքույց կերպով կառուցարկելու անհնարինության ու դրանից ծնված անօգնականության գործնական արտացոլանքն է, որի ամբողջ ընթացքում մարդն ստիպված է կրել սոցիալական դիմակ՝ վարպետորեն խաղալու ներկայացման իր հատվածը: «Բեմադրությունը ժամանակակից շղթայակապ հասարակության մղձավանջն է և ի վերջո արտահայտում է ոչ այլ ինչ, քան քնելու նրա ցանկությունը»¹⁷, - գրում է Գի Դեբորդը: Այսինքն՝ «այստեղ և հիմա» ապրող սերունդն իր կամքից անկախ հայտնվել է գոյաբանական մի նախագծում, որտեղ իրականությունը միջնորդավորված է սիմուլյակրերով (կեղծամանակ)՝ մարդկանց պարտադրելով առօրյա կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման մոդել՝ կառուցարկված նախնիների կենսափորձով: Այս համատեքստում դիմակավորված անհատների «քնելու ցանկությունը» նշանն է այն բանի, որ մերօրյա մարդն արդեն հարմարվել է պատմական հիշողության խորքերից անընդհատ հառնող կերպարի՝ իր «ուրիշի» դերը խաղալուն:

¹⁷ **Debord G.**, The Society of the Spectacle, Bureau of Public Secrets, Berkeley, 2014, p. 7.

Ու հարց է առաջանում՝ իր «ուրիշի» կենսակերպն արդյոք նպաստո՞ւմ է այսօրվա սերնդի առաջընթացին, մի թե գոյատևման բեմականացված նախագիծն ի գործ է անխոչընդոտ ապահովելու սերունդների ինքնության շարունակականությունը: Ինչպես արդեն պարզ դարձավ, «այստեղ և հիմա» գործող սերունդը կանգնած է բարդ երկրնորանքի առջև. հիմնական մտահոգությունն այն է, որ մի կողմից՝ մարդը, ունենալով անձնական տարածության ինքնավարություն, ձգտում է կազմակերպել իր կյանքը՝ մասնավոր տարածքում ձևավորելով իր ինքնությունը, մյուս կողմից՝ ազգային ինքնության շարունակականության համար պարտավոր է պահպանել նախնիների կողմից ժառանգված կենսակերպը, մշակութային արժեքներն ու ավանդույթները: Այս բախումը ստեղծում է ներքին հակասություն, քանի որ անձնական ինքնարտահայտման ձգտումը հակադրվում է նախնիների գոյաբանական կարգն ընդօրինակելու պարտավորվածությանը: Մի կարևոր տեսանկյուն, որ հաճախ դուրս է մնում ուսումնասիրողների ուշադրությունից, այն է, թե ինչպես է դիմակավորված սուբյեկտը սոցիալական կեցության մեջ վերաբերվում իր «ուրիշի» այն դերին, որն ինքն է կերտում: Այս իմաստով հարկ է նշել, որ մի դեպքում անհատը, լիովին տարված լինելով իր խաղացած կերպարով, համոզված է, որ այդ բեմականացմամբ ստեղծված պատրանքային իրականությունը ոչ թե սիմուլյակր է, այլ հենց իրականություն: Նման իրավիճակում մարդիկ անդեմ ու անանձնական նպատակներ հետապնդող և ընդունված գոյաբանական ծրագրի շրջանակներում ընդամենը գործառության ինքնությունը օժտված անհատներ են: Բսկ երկրորդ դեպքում անհատը, հավատ չընծայելով իր դերին, գիտակցում է, որ այն ընդամենը հանրային կյանքի բեմականացման մի մասն է, և ըստ այդմ անտարբեր է՝ հանդիսատեսը կհավատա՞ դրան, թե՛ ոչ, ինչը նրան դարձնում է ցինիկ¹⁸: Փաստորեն, մարդն այսպիսով վերածվում է առաջխաղացման տեսլականից, ցանկություններից և ընտրության հնարավորություններից զուրկ «միաշափ մարդու», մինչև անգամ՝ սեփական գոյակերպը հեզնող աննպատակ մի գործակալի:

Եվ հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ մարդն իրականում չի կարող խուսափել սոցիալական բեմադրության մեջ իր դերը խաղալուց, որովհետև միայն սոցիալականին ինտեգրվելու միջոցով նա կարող է հուսալ, որ օրերից մի օր կստեղծի գոյաբանական անձնական նախագիծը: Նախագիծ, որը կուրորեն չի ապավինի պատմական հիշողությանը, այլ կփորձի վերաարժևորել ու վերաիմաստավորել դրա բովանդակությունը՝ հարմարեցնելով ժամանակակից սոցիոմշակութային կարիքներին ու պահանջներին:

Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ անցյալի սոցիոմշակութային գանձարանի պահպանումն ու փոխանցումը կարևոր նշանակություն ունեն յուրաքանչյուր նոր սերնդի ինքնության ձևավորման համար, քանի որ դրանում ամփոփվում

¹⁸ St' u Goffman E., The Presentation of Self in Everyday Life, University of Edinburgh Press, Edinburgh, 1956, էջ 10-11:

են սերունդների նույնականության համար անհրաժեշտ որոշակի տարրեր, առանց որոնց ուղղակի անհնար կլիներ ինքնության շարունակականությունը: Այս առումով հենց պատմական հիշողությունն է, որ կապում է անցյալն ու ներկան՝ հնարավորություն և համապատասխան պայմաններ ստեղծելով դրանց միջև պատշաճ երկխոսություն ծավալելու համար: Այն, որ անցյալը մշտապես առկա է ներկայում և ազդեցություն ունի այն բանի վրա, թե ինչպես է ներկայի գոյաբանական նախագիծը մշակվում, արդեն իսկ ակնհայտ է: Սակայն, կարևոր է նկատել, որ պատմական հիշողությունը, որի միջոցով մեզ հասնում է դառնում անցյալը, պարզապես փաստերի պասիվ հավաքագրման գործընթաց չէ: Այն աշխատում է ընտրողաբար, ուստի՝ ներկայի շրջանակներում ուրվագծվող անցյալը փոփոխական է, այն հարմարվում է ներկայի կարիքներին և քմահաճույքներին: Քանի որ պատմական հիշողությունը մեխանիզմների մի համակարգ է, որի շնորհիվ ամեն հաջորդ սերունդ հարաբերվում է նախնիների կյանքի կազմակերպման և կանոնակարգման մշակույթին, ինչ-որ իմաստով կարելի է ասել, որ այն ականա դառնում է «բռնի նույնականացման» մի ձև: Խնդիրն այն է, որ «այնտեղ և այն ժամանակ» գործող կյանքի մշակույթը նախնիների շնչով կանոնակարգված և անցյալի առասպելականացված պատումներով հեղինակավորված մի համակարգ է, որը ենթադրում է սոցիալականացման որոշակի գործելաոճ, վարքի սոցիալական ինչ-որ կադապարներ: Ու գաղտնիք չէ, որ սոցիալական կեցության մեջ սուբյեկտը մի կողմից փորձում է իր գործողություններով վերափոխել սոցիալական միջավայրը, սակայն մյուս կողմից՝ ստիպված է ենթարկվել տվյալ սոցիալական միջավայրում (այս դեպքում խոսքը նախնիների կյանքի մշակույթի մասին է) գործող խաղի կանոններին, որպեսզի օրերից մի օր կարողանա ստեղծել իր կենսաշխարհին հոգեհարազատ գոյաբանական նախագիծ, որն այլևս մեծապես կախված չի լինի «այնտեղ և այն ժամանակ» գործող սկզբունքներին: Մի իրողություն, որը կարելի է բնութագրել որպես սուբյեկտի գոյաբանական երկատվածություն, որովհետև նրա անձնական կեցությունն ու սոցիալական կեցությունը այնքան են միմյանցից հեռանում, որ անգամ սոցիալական կեցությունը սկսում է խոչընդոտել անձնականը: Ստեղծված իրավիճակում նախնառաջ հասարակության լուսանցքներից դուրս հայտնվելու վախը և հետո անձնական գոյաբանական նախագիծն առաջ տանելու հույսը մարդուն դարձնում են սոցիալական ներկայացման դերակատար՝ իրեն բաժին հասած սոցիալական դիմակով:

ГАМЛЕТ СИМОНЯН – *Историческая память как социокультурный текст преемственности идентичности поколений.* – Ход человеческой истории показывает, что опора на историческую память является одним из основных условий преемственности идентичности поколений, поскольку она обеспечивает связь и преемственность настоящего с прошлым, а также приобретает важное значение в дискурсе будущего. Через историческую память мы знакомимся с культурой организации жизни предков, в которой обобщены социокультурные коды, необходимые для идентификации поколений: традиции и обычаи, стереотипы и предрассудки, мифы, ритуалы, запреты и т. д.

Каждая культура организации жизни основана на исторической памяти и через нее передает новому поколению ряд ценностно-поведенческих характеристик, имеющих ключевое значение для идентичности. Из этого следует, что, будучи включенным в действующую культуру жизни, человек каждый раз сталкивается с дилеммой и обязан решить, будет ли он следовать тем правилам поведения и тем социокультурным нормам, которые характерны для культуры организации жизни прошлого, или отредактирует и модернизирует их социокультурный контекст.

Исходя из вышеуказанных реалий, в данной статье историческая память представлена как предпосылка, имеющая ключевое значение для преемственности идентичности поколений, как своеобразный контекст для приверженности ценностям идентичности прошлого, но в то же время для их пересмотра и переоценки.

Ключевые слова: историческая память, поколения, прошлое, культура жизни, онтологический проект, идентичность, социальная маска, реконструкция прошлого

HAMLET SIMONYAN – *Historical Memory as a Socio-Cultural Text of Generational Identity Continuity.* – The course of human history shows that relying on historical memory is one of the key prerequisites for the continuity of generational identity, as it ensures both the connection and continuity between the past and the present while also gaining significant importance in the discourse of the future. Through historical memory, we become acquainted with the culture of organizing the lives of ancestors, which encapsulates the socio-cultural codes necessary for the identification of generations—traditions and customs, stereotypes and prejudices, myths, rituals, taboos, and so on.

Every culture of life organization is based on historical memory and, through it, transmits to the new generation a set of value-ethical characteristics that are crucial for identity. This implies that by integrating into the existing life culture, a person is faced with a dilemma each time and must decide whether to follow the behavioral rules and socio-cultural norms specific to the culture of life organization of the past, or to revise and modernize their socio-cultural context.

Based on the above facts, historical memory is presented in the article as a precondition of key importance for the continuity of the identity of generations, serving as a unique context of staying true to the identity values of the past, but at the same time revising and revaluing them.

Key words: *historical memory, generations, past, culture of life, ontological project, identity, social mask, reconstruction of past*